

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT SZEMLE

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Nagyenyeden 1931. augusztus 28—30. napjain tartott tizedik vándorgyűlésének Emlékkönyve. Szerkesztette GYÖRGY LAJOS főtitkár. Cluj-Kolozsvár, kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1932. 8-r. 115. l. Minerva R.-T.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület az uralomváltozás óta most másodízben bocsát ki vándorgyűlési emlékkönyvet, s ebből is látszik, hogy a régi hagyományok nyomán fokozatosan halad előbbre. Az új helyzet s a körülmények átalakulása a vándorgyűlések célját is módosította. Az Egyesületnek az lett a feladata, hogy vidéki kirándulásain a tudományos eredményeket népszerűsítse s a kulturális törekvéseket irányítsa. Aldozatos tevékenységének érdemét az előadások kinyomatásával is emeli s Emlékkönyvét az Egyesület tagjainak megküldi. A gazdag és változatos tartalmú Emlékkönyvben *Dr. Boros György* elnöki megnyitóján és *Dr. Kántor Lajos* vándorgyűlési titkári beszámolóján kívül a következő dolgozatokat olvassuk: *Dr. Kristóf György*: Kazinezy és Erdély. *Dr. Tavaszy Sándor*: Mit mond a filozófia a mai embernek? *Járai István*: Kőrösi Csoma Sándor. *Szabó T. Attila*: Adalékok és szempontok a magyar diákénekklés irodalomtörténeti vizsgálatához. *Dr. Balogh Arthur*: A kisebbségek nemzetközi védelme. *Dr. Tusa Gábor*: Bírói védelem sérelmes közigazgatási intézkedések ellen. *Dr. Szédeczky K. Gyula*: Nagyenyed vidékének geológiai kialakulása és kapcsolata a szerves élettel. *Török Zoltán*: Adatok a nagy-küküllőmegyei neogén ismertetéhez. *Dr. Szász Ferenc*: Csillagszigetek a Világ-egyetemben. *Bányai János*: A Székelyföld mint fürdőország. **M.**

BALOGH, ARTHUR v.: *Die Autonomie in Religions- und Schulfragen der sseklerischen und sächsichen Gemeinschaften in Siebenbürgen.* Sonderdruck aus „Nation und Staat. Deutsche Zeitschrift für das europäische Minoritätenproblem“. 5. Jahrg. Heft. 8. Mai. 1932. 12 l.

A szerzőnek folyóiratunk XXXVI. kötete (Új folyam II.) 1931. 10—12. számában megjelent tanulmányának német nyelvű kiadása.

Dr. BIRÓ VENCEL: *A kolozsvári piarista templom alapítása.* Cluj-Kolozsvár 1932. 8-r. 42. l. Az Erdélyi Kath. Akadémia Felolvasásai. Szerk. Dr. György Lajos. I. oszt. 6. sz.

Ha belső szükség hívta életre, úgy ebben látnók az Erdélyi Katholikus Akadémia feladatait az ilyen munkában, amelyet szóbanforgó tanulmányával dr. Biró Vencel végzett.

Szerző a jezsuiták római, központi levéltárában főkutatott „Litterae Annae“-nak a tanulmányban latinul s magyar fordításban is közölt egykorú bejegyzéseire alapozva adja elő a kolozsvári piarista templomnak 1718-ban elhatározott és szüntelen munkával 1724-ben befejezett építési történetét. A kolozsmonostori bencés apátság lehordott köveiből, a kolozsvári katolikusság „drága pénzeket“ vásárolt telkein s az erdélyi nemesség adakozó érdeklődése mellett végbement építkezés közvetlen és mozgalmalás képét kapjuk. De a templom későbbi történetére is kiterjeszkedik a tanulmány, sőt építészeti szépségeinek, a belsejét díszítő képek s művészi berendezésének leírását is nyújtja.

A templom, amely ránk tekintő, nyílt és széles homlokfalával ma, kétszáz esztendő múltán az erdélyi katolikus föllendülés építnitűdását példázza, mindenképp megérdemelte ezt a közel három íves tanulmányt. *Kekel Béla.*

DAICOVICI, C.: *Micia. I. Cercetări asupra castrului (cu un „supliment epigrafic“)*. Recherche sul castro (con un „Supplementum epigraphicum“) Cluj, Cartea Românească, 1931, 8° 43 l., 1 mell.

A Déva melletti castrum egyike Erdély legnagyobb és talán legépebben fennmaradt római táborhelyeinek. Éppen ezért türelmetlenül vártuk mindig, hogy mikor táródnak fel már a történelmi szempontból annyira jelentős helynek emlékei. 1929-ben végre megkezdődött a Maros-partján levő épületek feltárása, következő évben meg a castrum északi falán át vágtak két met-zetet. Utóbbiak legbecesebb eredménye az, hogy *itt is, mint majdnem mindenütt, először árokkal-földtöltéssel védett tábor volt, a castrum kőfalát csak később építették a földtöltés helyébe*. Emelésük idejét természetesen egyelőre még nem tudhatni. A tábor falán kívül kb. 70 m.-nyi beépítetlenül hagyott pásztázási előtér van, amelynek északi szélén, a castrum falával párhuzamosan, hosszan húzódó fal viszont a kikötői-kereskedelmi városrészt választotta el a tábor védelmére szükséges területtől. Utóbbiakat az ásatást vezető C. Daicovici és Mallász József szintén rövidesen közölni fogják. Az izelítőül bemutatott leletek közül egyelőre csak azt kell felemlítenünk, hogy végre in situ pontosan megfigyelhetett darabokkal sikerült már egyszer egyik eddigelé kérdéses korú edénysorozat korát is határozottan megállapítaniok. A szerző részletesen kiterjeszkedik a táborral összefüggő kérdésekre. Az olasz nyelvű kivonaton kívül még latin pótlékok is csatolt hozzá: igen helyesen összeállította a CIL. III. utolsó pótléka (1902.) óta előkerült feliratokat, nem egynél helyesbítve első közlőik olvasását. Nagy érdeklődéssel várjuk a további munkálatokat, mert Mallász Józsefnek, mint a dévai múzeum igazgatójának, okvetlenül meg kell találnia az ásatások továbbfolytatására szükséges összegeket, mivel tekintve Micianak nemesak katonai, hanem kereskedelmi szempontból is igen nagy jelentőségét, feltétlenül bizonyos, hogy ennek az ásatási tudomány legszigorúbb mértékét is megütő folytatása Erdély római korára nagyon sok beces adatot fog napfényre hozni.

Ferenczi Sándor.

DOMOKOS PAL PÉTER: *Székely faeke*. Ethnographia-Népélet. XXIV. évf. 2. füzet. 1932. 87–88. l.

Szerző egy csikszenttamási faeke leírását közli. Rövid közleményében meglepő a világos és tárgyyszerű leírás. A használatból kiment faeke eleve-nedik meg előttünk a maga verejtékes és sok kinnal járó idejével. V. J.

DÖMÖTÖR SÁNDOR Dr.: *A néprajzi gyűjtés*. Tájékoztató a „Turul“ Szövetség pályázatához. Budapest. 1932. 16-r. 19 l.

Szerző ebben a kis füzetben gazdag képét nyújtja a néprajzi gyűjtés lehetőségeinek. Különösen értékes az a rész amelyben a városi nép között élő falusiak szellemi termékének gyűjtését és az u. n. városi néprajzot hangsúlyozza. Rövid írás, de sok új szempontot hoz. V. J.

Dr. GÁL KELEMEN: *Brassai Sámuel*. Minerva irod. és nyomdai műintézet kiadása. Kolozsvár 1932. 8-r. 182. l.

A szerző, aki Brassai Sámuel egyik legalaposabb ismerője irodalmunkban, a mult század e nagy polihisztorának a tudományos élet egymástól gyakran távoleső területeit átfogó munkásságáról ad rendszeres képet, külön tanulmányozva benne az esztétikust, a tanárt, a kritikust, a nyelvtudóst és az unitárius hívót.

Az esztétikus Brassairól megállapítja, hogy a lélektani esztétika úttörője Magyarországon, aki figyelmen kívül hagyja a tetszésekeltő tárgyakat és elsőnek veszi vizsgálat alá magát a tetszést. Mint tanár a tudományok

magyar nyelven való tanításaért küzd és a középiskolai oktatásnak sok üdvös reformját javasolja. Különösen fontosnak tartja az osztályrendszer helyett a szakrendszer bevezetését a tanárképzésnél. A szellemi alkata szerint elemző természetű kritikára berendezett Brassai, mint kritikus, tudományos és esztétikai kritikát különböztet meg, az utóbbinak tulajdonítva fontosabb szerepet. Mint nyelvtudós küzdelmet folytat az idegenszerűségek és magyartalanságok ellen; foglalkozik a magyar mondat elméletével, továbbá a hangsúly és szórend kérdésével. Mint hittudós a vallás lényeges elemeit állapítja meg, tanulmányozza a hit és tudás közt fennálló kapcsolatot, és mint a természetfelettség logikai következményét, elfogadja a csodák lehetőségét.

A szerző szerint Brassai jelentősége nem életművek alkotásában rejlik, hanem nemzettanítói szerepében, mellyel a korszellem zavaros áramlatai között nemzetét a helyes irányba vezetni törekedett.

Kész Antal.

HAÁZ FERENC REZSÓ: *Az udvarhelyszéki székely szekér.* Ethnographia-Népelet. XXIV. évf. 1. szám. 10—19. l.

Haáz F. Rezső részletes tanulmányában az udvarhelyszéki székely szekeret dolgozza fel. Előbb világos leírásban ismerteti a szekér egyes részeit, majd a szekér készítési módjával foglalkozik. Mindenre kiterjedő leírását tiszta és tárgyyszerű rajzai helyesen szemléltetik.

V. J.

Dr. HOFBAUER LÁSZLÓ: *Gárdonyi Géza szegedi ujságíróskodásának története.* (1888—1891.) Különlenyomat a Debreceni Szemle 1932. január 1. (51.) számából. 8-r. 25. l.

Szerző Gárdonyinak szegedi ujságíróskodása idejéből fölkatartott s érdeklődésre számottartó életrajzi adatait közli rövid tanulmányában. Szegedi lapoknál eltöltött három esztendejében Gárdonyi, zárkózott életmódja ellenére, kétszer sodródott abba a helyzetbe, hogy karpárbajt kellett vinnia. Mindkét párbaja végül az ügyészség elé került, ezért elsőízben ellenfelével együtt 14 napot, s a második alkalommal 30 napot kellett államfogházban töltenie.

K. B.

HOFFMANN EDITH: *Henrik csukárdi plébános miniátor.* Különlenyomat az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei IV. kötetéből. Budapest, Franklin Társulat nyomdája. 4°. 74.—91. l.

A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár egyik esztergomi missaleját a végén levő bejegyzés szerint Henrik csukárdi plébános írta, festette, sőt kötötte is. Minhogy képeinek egyik része korához (XIV. sz.) képest rendkívül előrehaladott, jóval naturalisztikusabb modort mutat, műtörténelmi irodalmunk a közvetlen, természeti megfigyelések úttörőjeként, *iránytadó* egyéniségként, nagy elismeréssel emlegette. Hoffmann Edith behatóan megvizsgálta az Imrefia János pozsonyi örkanonok számára 1377-ben bevégzett missale-könyvet. Nagyon gondos, tüzetes vizsgálata alapján most már kétségtelenül bizonyos, hogy a misekönyv lapjai két egymástól élesen elváló, korban pedig évszázadnyi különbségű ízlésben készültek. Még pedig 9 figurális kis iniciálé, kis lapszéldíszítéssel, címlapnak és talán a kánonkezdő lapnak fele a régebbi miniátortól, Henrik plébánostól, való, kinek egyszerű és egyhangú rajzai nagyszerűen beleillenek a XIV. sz. végére, a nélkül, hogy ő maga kiválóbb miniátor lett volna. Evvel szemben a kánon előtti, kánonkezdő s a címlapon egészen új művészeti felfogás nyilvánul meg: a XIV. sz. második felének divata. Utóbbinak a missaléba kerülését nagyon helyesen akként magyarázza meg Hoffmann Edith, hogy a XIV. századvégi tulajdonosa, Han János pozsonyi örkanonok, átalakíttatta, kibővítette a maga késői, fejlettebb ízlésének megfelelően. Hoffmann Edith lelkiismeretes kutatásai során még azt is megállapította, hogy ez a missale a legszorosabban csatlakozik a salzburgi csoporthoz, talán annak egyik tagja, Ulrich Schreier, festette, vagy még

inkább valamelyik, esetleg pozsonyi származású olyan tanítványa, aki teljesen magába szívta mestere modorát. Hoffmann Edith becses tanulmánya kétségenkívül igen jó szolgálat a magyar művészettörténelem egyes részeinek értékeléséhez.

Ferenczi Sándor.

HORVÁTH JANOS: *Kazinczy emlékezete.* A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülésén Kazinczy Ferenc halálának századik évfordulója alkalmából 1931. okt. 18-án felolvasta Horváth János rt. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1931. 8-r.

Horváth János Kazinczyt, aki az ellentétes elveket az érzellem javára egyeztetette össze, különböző típusváltozatokban mutatja be. Bemutatja Kazinczyt a felvilágosodott ember paradox érzelme-kultúrájában, aki a „szent főnlebegés“ új kultúrideálját az új nyelven, a még „nem hallott“ éneken keresztül akarta megvalósítani az irodalomban is. Ezért egy kissé fölényes irodalmi alkotásainkkal szemben is, Kazinczy a szép stílus eszményesítője, aki nemzetét a nyelve szépségével akarta megmenteni, s aki nélkül talán korán jött volna „a legnagyobb magyar.“

Heszke Béla.

DR. JANCSÓ ELEMÉR: *Északi rokonainknál.* Nagyvárad. „Erdélyi Lapok“ kiadása. Szent László-nyomda Rt. 1932. 8-r. 110. l.

Jancsó Elemér új útleírásában a szempontok határozottsága és a szemlélt dolgok és események egy és ugyanazon célt szolgáló előadása a szembeötlő. Írása Észak államain: Lengyel-, Lett-, Észt és Finnországon vezet keresztül. Az útleírások megszokott és sokban lírai keretén belül sok társadalmi jelenséget figyel meg s meglátásait öntudattal továbbítja. Nem hallgatja el a lengyel imperializmus kinövéseit. A letteknél hangsúlyozza, hogy ez a kis nép létének biztosítását a jövőben nem politikai, de etikai erőktől várja (a kisebbségi jogok Európában egyedülálló teljes mértékben való tiszteletben tartása!). Kiemeli a finnek bámulatos „racionálizmus“-át. A balti államokban fel-felelevenendő túlzott nacionalizmus okát abban látja, hogy bár az itt lakó kis népek önálló államokat alkothattak, de gazdaságilag a régi elnyomók (németek, svédek) függvényei maradtak, mivel a tőke még ma is ezeknek a kezében összpontosul. Az útleírás a finn-ugor kongresszus ismertetésével zárul. Jancsó Elemér írása különböző népek különböző gondolkodásának és törekvéseinek sikerült mozaik képe.

Venczel József.

KÓS KAROLY: *Kalotaszeg.* Kolozsvár. Erdélyi Szépművészeti Céh. 1932. 8-r. 174. l.

Sokszínű könyv. Van benne átértékelt történelem, ahol megdöbbentő erővel érvényesül az elnyomott magyar parasztszok akarása. Van benne néprajz s itt valóságos megnyilatkozást nyer a kalotaszegi „magyarabb“ magyar lélek. Műemlékek világának feltárását találjuk benne: eredők után kutat a könyv, bár nem mindig helyes úton. És e törekvések közt Kós Károly kisebb, nagyobb írásokban beszélteti Kalotaszeg egy-egy eseménydús korszakát. (Gyalu vajda. Budai Nagy Antal históriája.)

A könyv új műfaj jellegű, de beállítására nem mindenben mondható szerencsésnek. A lírai részek megtörik egységét és sokszor bizonytalanságok elé állítanak. A néprajzi részek rendszertelensége pedig a laikusokat csak szórakoztatja, de nem tanítja. De mindezekkel szemben ott vannak a szépen megírt nagy értékek. Örömmel olvassuk a nép, főleg az ősvallásból visszamaradt babonavilágának költői megírását s Kalotaszeg tárgyi értékeinek megörökítését. Illusztrációi, a felépítésre fősúlyt fektető linoleum-metszetek szorosan a szöveghez alkalmazkodnak.

Kós Károly műve inkább Kalotaszeg éposza, mint Kalotaszeg dokumentuma.

Venczel József.

DR. LAMPERTH GEZA: *A pápai református főiskola története. 1531—1931.* Pápa. A Főiskolai Könyvnyomda kiadása 1931. 8-r. 202—30. l.

Négyszáz év számtalan felmerülő kultúrális szükségletének hatékony kielégítője a pápai főiskola, mely most is hivatásának magaslatán áll. Az iskola, mely Petőfit és Jókait adta irodalmunknak, mint egykor, a mai időkben is régi lélekkel tölti be nagyraihivatott szerepét. A mű két részből áll. Az első részben tárgyalja az iskola külső történetét Mohácstól napjainkig. A második rész az iskola belső életével és munkájával foglalkozik, melyet szerzője sokhelyen a pápai diákélet színes leírásával tarkít.

Heszke Béla.

LÜKŐ GÁBOR: *Székely tűzhelyek. Székely házak.* Ethnographia-Népelet. XXIV. évf. 2. füzet. 1932. 76—81. l.

Lükő Gábor tanulmánya első részében 8 háromszéki tűzhely leírásával gazdagítja azt az anyagot, amelyet az Ethnographia előző számaiban a tűzhely-kérdéssel kapcsolatban hozott. Tanulmányának értékesebb második fele a székelői házzal foglalkozik. Itt is háromszéki adatokra támaszkodik. Különösen kiemelhetjük szemléletes alaprajzait s négy nagyon jól megválasztott fényképfelvételét.

V. J.

RADNÓTI ISTVÁN: *A magyar falú sorsa Erdélyben.* Budapesti Szemle. 655. szám. 1932. június. 403—422. l.

Radnóti István Erdély magyar falvainak a háború utáni helyzetével foglalkozik. Elsősorban a földkérdés nehéz problémáját fejt fel, megvilágítva a földmegosztás arányait s a földreform következtében beállott eltulodásokat (főleg nemzetiségi szempontból.) Részletesen tárgyalja továbbá azokat a mozgalmakat, amelyek az erdélyi magyar falú érdekeinek védelmét célozták (Erdélyi Gazdasági Egyesület, szövetségi törekvések), továbbá az ifjúság (főképp a főiskolai hallgatók) ily irányú törekvéseit, de az egyházak falú-munkáját sem felejt el vizsgálódása tárgyává tenni.

V. J.

RAJKA LÁSZLÓ DR.: *Jókai Kalandora.* Székfoglaló az Erdélyi Katolikus Akadémia 1932. febr. hó 16-i felolvasó ülésén. Cluj-Kolozsvár. 1932. 8-r. 22. l. Az Erdélyi Kath. Akadémia Felolvasásai. Szerk. Dr. György Lajos. I. oszt. 5. sz.

A szerző behatóan foglalkozik Jókai *Egy hirhedett kalandor a tizenhetedik századból* c. pikaró-regényének forrásaival. A regény indítékait Stramberg *Antiquarius*ának „Des Verräthers Schädel” címszavú részében jelöli meg. Megállapítja, hogy Jókai 1877-ben kiadott *Szép Mikhálja* szintén szoros összefüggésben van a *Kalandorral*. Bővebben foglalkozik a regény egyik legérdekesebb és leginkább vitatott motívumával: a templáriusoknál lejátszódó kalanddal. A tárgy történeti fejtegetés mellett rámutat arra, hogy Jókai műgondja, fejlett asszociációja és logikus felfogása az, ami Stramberg logikátlan és koncepció nélküli indítékaiából a *Kalandort*, romantikus irodalmunk egyik legsikerültebb alkotását, létrehozta.

Heszke Béla.

SIRALMAS PANASZ. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. Budapest. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. 1932. 8-r. 97. l.

A *Siralmas panasz* homályfedte s végérvényesen máig ki nem derített szerzője keserű és szenvedélyes hanggal ébresztette nemzetét. A XVII. század prózáját őrző, szamos beszédét ma is jól esik hallanunk. Ezért elmondhatjuk, hogy éppen nem válogattak rosszul a budapesti Zrinyi Miklós-reál-gimnázium ifjai, amikor a Magyar Irodalmi Ritkaságok tizenkettedik köteteként ezt a politikai röpiratot adták közre. A kötet bevezetőjében dr. Ollé

István vezetőtanár kellő bőséggel vonultatja föl a *Síralmas panasz* legelső kiadójának, Kanyaró Ferencnek, a Zrinyi Miklós szerzősége mellett, és Széchy Károlynak ellene szóló érveit.

Dr. TEMESVÁRY JÁNOS: *Az erdélyi püspöki szék betöltése (1696—1897)*. Cluj-Kolozsvár, 1932. 8-r. 39. l. Az Erdélyi Kath. Akadémia Felolvasásai. Szerk. Dr. György Lajos. I. oszt. 7. sz.

Szerző, aki az erdélyi püspökség kilencszázados multjának feltárásában eddig a legnagyobb érdemű munkásságot végezte, fenti tanulmányában 19 erdélyi püspök kinevezési okmányának pontos másolatát közli. Ezeket az okmányokat, amelyek az utolsó kettő kivételével latin nyelvűek, részint az Országos Levéltárból, részint a káptalani levéltárakból, s részben magántulajdonból gyűjtötte össze. Fáradságos és nagy gonddal végzett munkájának az az értéke és jelentősége, hogy ezek a szövegek sok érdekes és eddig teljesen ismeretlen életrajzi adaton kívül még több fontos és nagybecsű forrásanyagot tartalmaznak, ami nagy mértékben hozzá fog járulni az erdélyi püspökség történetének az eddiginél is pontosabb megismeréséhez. A forrásgyűjteményt kiadó Erdélyi Kath. Akadémia Temesváry János munkáját Székelyi Gr. Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspöknek ajánlotta, püspöksége 35. évfordulója alkalmából.

Sz.

Felolvasó szerkesztő: **Dr. György Lajos.**

Kiadja: az **Erdélyi Múzeum-Egyesület.**